

Dan Frände

Professor, Helsingfors universitet

Utlåtande om:

Arviomuistio OM 8/41/2015 (förkortas AM)

Oikeusprosessien keventäminen

I föreliggande papper tar jag ställning till vissa (men inte alla) av de förslag som framgår av AM. Rätt ofta presenteras olika alternativ kring samma problemkomplex. När så är fallet nämner jag vilket alternativ jag skulle välja.

2. Domssammansättningen vid de allmänna domstolarna

2.1. Tingsrätterna

Idag kan nämndemännens ställning som meddomare i brottmål endast försvaras med argument som hör samman med bevisvärderingen. Därför har systemet med en jury som prövar bevisningen kunnat fortleva i dagens moderna samhällen. Någon lokalkännedom finns inte mera i den mening som gällde i häradsrätterna på landet. Någon demokratisk kontroll av juristerna kan man inte heller tala om. Om nämndemännen även skulle delta i hovrättsförfarandet vore det rätt svårt att avstå från systemet, något som klart framgår vid en jämförelse med läget i Sverige. Som bekant deltar nämndemännen i de svenska hovrätterna.

Dagens finska system med lekmannadomare endast i tingsrätten är inkonsekvent och ägnat att öka benägenheten att besvära sig. Eftersom det inte finns ekonomiska möjligheter att införa nämndemän i hovrätten ser jag det som nödvändigt att helt avskaffa nämndemannainstitutet.

Ett sådant avskaffande leder givetvis till att gränserna för endomarsammansättningen måste höjas. Själv skulle jag höja gränsen till 6 år fängelse samt göra ett särskilt undantag för grova narkotikabrott som med fördel också kunde behandlas i endomarsammansättning.

De brott som går över denna gräns borde enligt min uppfattning behandlas i en sammansättning på två domare. Jag ser inget större argumentvärde i behovet av ojämnt antal domare för omröstningar. I straffmål gäller ju genomgående regeln om att den mildare uppfattningen vinner, varför några problem i detta avseende knappast uppkommer. Lösningen med två domare undviker den olyckliga situationen att hovrättsammansättningen är densamma som tingsrättsammansättningen.

2.3. HD

Utgående från egna erfarenheter ser jag det som helt uteslutet att besvärstillstånd skulle avgöras av endast ett justitieråd. Tvärtom kunde det i många fall vara skäl att använda en sammansättning på tre justitieråd. I viss mening är besvärstillståndsfrågan den allra viktigaste: om det senare visar sig att målet inte duger som prejudikat har arbetet egentligen varit onödigt!

3. Skriftligt förfarande

AM ger klart vid handen en stor skepticism i fråga om möjligheterna att utöka användningen av skriftligt förfarande. Jag är helt på samma linje. Egentligen är förfarandet skapat för brottstypen ”grovt rattfylleri”. Här har den misstänkte ett starkt incitament att få saken avgjord möjligast snabbt på grund av körförbudet. Målen är i de flesta fall även sådana att bevisningen inte vållar några som helst problem. Ser man till andra brottstyper är det mycket osannolikt att en höjning av det abstrakta eller konkreta straffmaximum skulle öka användningen av det skriftliga förfarandet.

4. Principen om en enda beröring

Detta förslag är mycket viktigt att genomföra. Det finns en rad brottmål som i sig inte innehåller några juridiska svårigheter men som på grund av den misstänktes levnadsvanor blir hängande i systemet. Det är främst fråga om olika brott mot annans egendom (stöld, skadegörelse, bedrägeri etc) och annans hälsa (misshandel etc). I de mål där målsäganden inte har några krav vore det enklast att genast efter förhöret med den misstänkta med lagstöd tvinga hen att stanna kvar hos polisen tills den dejourerande åklagaren har hunnit uppgöra stämning som direkt delges svaranden. Enligt min åsikt bör alltid här användas s.k. utevarohandläggning enligt BRL 8:11. Detta betyder givetvis också att det finns på förhand utsatta rättegångsdagar att använda i stämningen. Det är inte lätt att räkna vad detta sparar men åtminstone går sådana mål snabbare genom systemet.

Däremot är jag mera tvivlande till möjligheterna att använda modellen i de situationer där målsäganden har ekonomiska yrkanden. För att utevarohandläggning ska kunna genomföras måste svaranden ha fått reda på alla yrkanden som kommer att ställas i huvudförhandlingen. Ofta är detta inte möjligt med en så knapp tidsram. Måste svaranden senare delges målsägandens yrkanden förloras hela nyttan med förfarandet; det blir de facto fråga om en kostnadsökning.

5. Svarandens närvaro i tingsrätt och hovrätt

Under denna punkt diskuteras frågan om svarandens närvaroplikt. Som bekant kräver EMD att svaranden har rätt att närvara om hen så vill (nedan under punkt 6 diskuteras möjligheterna att ersätta personlig närvaro med videokonferens).

Enligt gällande rätt ger BRL 8.11-12 villkoren för utevarohandläggning. I sig kunde man tänka sig att ändra dessa regler så att strängare fängelsestraff än 3 resp. 6 månader skulle kunna utdömas. I AM avfärdas denna möjlighet under hänvisning till problem med rättvis rättegång. Grunden är bristen på ett explicit avstående från närvaro i rättegången. Självt är jag inte helt övertygad om detta gäller fullt ut. En moderat höjning till 6 månader (varvid BRL 8:12 kunde avskaffas) kunde gott genomföras.

Lösningen enligt AM vore att helt avskaffa BRL 8:13 och utgå från att svaranden (när hen inte ska höras i bevissyfte eller annars bör vara närvarande) endera är närvarande personligen eller företrädd genom ombud. Denna modell framgår av RB 15:1 och BRL 8:1. Jag är helt på samma linje. Man måste minnas att i de allvarliga brottmålen är svaranden i regel häktad i tingsrättsbehandlingen och står således till domstolens förfogande. En annan sak är sedan om en häktad svarande kan hindras från att personligen delta i rättegången i tingsrätten. Som anges i AM är detta inte möjligt. Men om en häktad svarande inte vill lämna häktet är det skäl att ändra BRL 8:3 så att en utevaro kan godtas. Vad jag kan se borde det räcka med att ombudet är närvarande. Samtidigt torde en sådan situation vara mycket ovanlig i praktiken.

Efter HD-avgörandet 2015:14 måste lagstiftningen ses över i fråga om konsekvenserna av att svaranden inte infinner sig till huvudförhandlingen i hovrätten men ombudet finns på plats. Det är säkert skäl att följa linjerna i gamla RP 91/2002. Samtidigt bör lagstiftningen beaktas som en helhet. En rad olika scenarier aktualiseras i relationen mellan tingsrätt och hovrätt.

I BRL 8:13,2 regleras i dag den situationen att svaranden frikännts eller dömts till böter i tingsrätten och åklagaren (eller/också målsäganden) i hovrätten yrkar på fängelsestraff. Nu är en sådan fängelsedom endast möjlig på mycket snäva villkor. Som anges i AM bör det vara så att svaranden endast då måste personligen närvara när hen hörs i bevissyfte eller annars bör närvara. I linje med det som sagts ovan måste åtminstone ett ombud vara på plats – med undantag för utevarohandläggningar.

När svaranden i BRL 8:13,2-situationer ska höras personligen i bevissyfte uppkommer inga större problem om hen bor eller annars befinner sig i Finland. Först utsätts vite och sedan om detta inte ger resultat fattas beslut om hämtning (och i sist hand häktning). Men vad göra om en frikänd person befinner sig utomlands och hen

ska höras personligen i hovrättshuvudförhandlingen? I första hand bör Lag om bestridande av bevisningskostnader med statens medel (666/1972) ändras så att också svarandens resa och uppehålle till Finland kan erbjudas ur. Nu finns ingen sådan möjlighet, varför det enda sättet att få en medellös person till Finland är utlämning. Detta är givetvis ett slöseri med statens resurser. Till detta hör ett utökat bruk av videokonferens, något som behandlas i avsnitt 6 i AM i fråga om personer som befinner sig i Finland. Inom EU kommer möjligheterna till videokonferens att utsträckas till misstänkta och åtalade genom EIO-direktivet (2014/41/EU).

6. Videokonferens i tingsrätt och hovrätt

Inte minst genom sammanslagningen av tingsrätterna och indragningen av sidokanslier kommer behovet av att kunna höra svaranden genom videokonferens markant att öka. I nya RB 17:52 ingår utökade möjligheter att höra bevispersoner via videokonferens. I rollen som bevisperson kan svaranden höras genom videokonferens om villkoren i RB 17:52 uppfylls. I andra fall är detta enligt gällande rätt inte möjligt. Svaranden som förstädigats att infinna sig personligen till rätten kan inte närvara genom videokonferens. I AM föreslås att detta ändras så att svaranden i framtiden ska kunna delta i rättegången via videokonferens. I motsats till tidigare förslag som satte en gräns vid 2 års straffhot för det aktuella brottet föreslås nu att samtliga brott skulle omfattas av denna möjlighet. Dock krävs att svaranden går med på detta arrangemang. Enligt min uppfattning är förslaget välgenomtänkt och bör genomföras. Som framgår av redogörelsen för EMD-rättspraxis i AM är det tillåtet att i besvärinstansen använda videokonferens även mot svarandens vilja. Vad jag kan se är det skäl att för hovrättens del införa möjligheter till videokonferens mot svarandens vilja. Särskilt bör beaktas kostnader och säkerhet.

Det är också klart (något som påpekas i AM) att en målsägande som uppträder som part bör ha samma rätt till deltagande via videokonferens som svaranden.

Vad jag kan bör rätten till videonärvaro också erbjudas vittnen och sakkunniga. Genom nya RB 17:52 kommer viktiga erfarenheter att kunna samlas om hur det nya fungerar i praktiken. Detta gör att i reformen av videonärvaron för svaranden och partsmålsägande kan dessa erfarenheter beaktas. Men jag skulle vara mycket förvånad om inte rätten till videokonferens kommer att omfatta parter, vittnen och sakkunniga.

9.3.2016

